

Небо і земля причыняю ся доушwiadомienia подziałу быту на две dziedzyny, czyli swoje-obce, ludzkie-boskie oraz są nadzwyczajnie zgodne z poglądami panującymi w kulturze polskiej na początku XX wieku.

Bibliografia

1. Bolesław Leśmian, Poezje wybrane, opracował Jacek Trznadel, Wrocław Warszawa-Kraków Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1991
2. Василенко В.М., Поетичний світ Болеслава Лесьмяна, Київ, 1990
3. Винар С., Комунікативне перекодування міфологічного образу (на прикладі Іфігенії) в: Іноземна філологія 2010. Вип. 122. С. 64-70
4. Зуенко М., Проблеми міфопоетичного аналізу ліричного твору, Філологічні науки, 2012. – № 10.
5. Маркова М., Література європейського романтизму: погляд крізь призму натурфілософської концептуалізації. – Дрогобич, 2012.
6. Пазенок В.С., Міфологема як «формула» ставлення до світу культури [Електронний ресурс]. Київський університет туризму, економіки і права: - Режим доступу: newacropolis.org.ua/.../міфологема-як-«формула»-ставлення-до-світу-культури.
7. Гуманитарний синтез /Древняя мифологема «небо — земля» и ее поздние отражения. [Електронний ресурс] –prakultura.ru.

УДК 398.87:[159.963.38+801.73]

Ярина Ставицька

Міф і сновидіння: структура, функції, символізм

У статті звернемо увагу на інтерпретаційні можливості різних методологічних підходів у сфері міфології та фольклорних снотлумачень, специфіку їх структури та функцій: йдеться про психоаналітичні студії, праці з історії релігії, структурної антропології. Використано положення таких праць: «Структурна антропологія» Клода Леві-Строса, «Міфи, сновидіння і містерії» Мірчі Еліаде, «Забута мова: вступ в науку розуміння слів, казок і міфів» тЕріха Фромма.

Ключові слова: снотлумачення, міф, символ, структура.

The article deals with interpretive possibilities of different methodological approaches in the sphere of mythology and folkloric dream interpretation, specific features of their structure and functions: it is intended the psychoanalytic studies, papers on religion history, structural anthropology. It was used thesis of such works «Structural anthropology» Claude Levi-Strauss, «Myth, dreams and mysteries» Mircea Eliade, «Forgotten language: introduction in to the science of understanding dreams, fairytales and myths» Erich Fromm.

Key words: dream interpretation, myth, symbol, structure.

Дослідники початку ХХІ ст. звернули увагу на снотлумачення як на «особливу

форму фольклорно-міфологічного пізнавального механізму, що безпосередньо впливає на формування традиційної картини світу, що в контексті з іншими профетичними жанрами (прокляттями, ворожіннями) утворює обширний пласт етнічної культури» [6,с.8].

У цій статті ми звернемо увагу на інтерпретаційні можливості різних методологічних підходів у сфері фольклорних снотлумачень: йдеться про психоаналітичні студії, праці з історії релігії, структурної антропології.

Фройдівська психоаналітична «стежка» спрямувала увагу дослідників в бік тлумачення символізму сновидінь. На думку Б. Херсонського, «саме проблема символіки й стала «містком» між різними психоаналітичними теоріями, а ще один комплекс проблем пов'язаний зі спільними елементами в символіці сновидінь та міфів» [8,с.18]. Запропонована З. Фройдом теорія несвідомого стимулювала дослідження архаїчних міфологій, завдяки яким, на думку М. Еліаде, учені отримали свободу герменевтичного дослідження символів, адже З. Фройд стверджував, що «образи й символи несуть «повідомлення» навіть тоді, коли індивідум цього не усвідомлює» [9,с.42]. Однак, поза зв'язком з психоаналітичними теоріями відомі представники еволюціонізму Е. Тейлор і Д.Фрезер звернули увагу на подібність символів і ритуалів у різних культурно ізольованих народів: «Їхні роботи впритул підходять до думки про те, що «константна символіка» – не плід уяви психоаналітиків» [8,с.18].

Психоаналітична теорія З. Фройдабула добре відома Катерині Грушевській, яка займалася снами і за дорученням Королівського Антропологічного Інституту Великої Британії і Ірландії розробила спеціальну програму збирання матеріалів до українського народного сонника. У вступі вона не посилається на Фройда, а вказує на те, що новітня етнологічна наука звернула велику увагу на народні пояснення снів і на психологічні підстави утворення такого роду фольклору.

Особливо плідними в зіставленні міфів і сновидінь були 50-ті роки ХХст. Мірча Еліаде у своїх узагальнених студіях 1956 року «Міфи, сновидіння і містерії» ще раз демонструє, що міфологічний світ і світ сновидінь мають подібну структуру, функції та символіку, але не зважаючи на таку близькість цих двох явищ, їх не можна називати тотожними. Одна з головних функцій міфу – це формування взірцевої моделі, яка не підлягає запереченню і є всезагальною. До того ж міф розуміється як міф лише тоді, коли розповідь чи то про появу Всесвіту, чи про винайдення вогню, чи про виникнення пір року проявилася цілком, і сприймається як дійсна, тобто така що відбулася насправді, закладаючи при цьому основу та структуру реального і основу людської поведінки. Сон жене проживається людиною цілісно, а отже, не може перетворити окрему ситуацію на взірцеву, дійсну для всіх. Ми бачимо, що у сні логічні зв'язки порушенні, а для розуміння тої закодованої інформації, яку містить сновидіння, необхідно скомпіювати, упорядкувати образи так, щоб «картина» сну наповнюючись живими кольорами, мала яскраво виражений зміст. Після цього сон піддається розшифруванню, тлумаченню. «Але коли його розглядати лише як сон, в його власному всесвіті, помічаємо, що йому бракує основних характеристик міфу: взірцевості і всезагальності. Він сприймається не як виявлення структур реального

і як розкриття певної поведінки, що заснована богами чи героями-цивілізаторами і тому вважається взірцевою» [3, с.121].

Інша, не менш важлива, можна навіть сказати центральна функція міфу – це перезавантаження. За допомогою міфу людина реалізує необхідність повного оновлення, сповнюється надією на те, що світ оновиться, що можна почати нову історію у відродженому світі, що так важливо для сучасної людини, яка позбавлена міфологічної свідомості, знаходиться в міцних кайданах історичного, лінійного часу, кінцевим пунктом якого обов'язково є смерть, за межами якої панує небуття. Тому виявляється таким потрібним у суспільстві, де відбулася повна десакралізація міфу, мати можливість повернути собі первісну свободу, втекти від незворотності, відтворити міфічну поведінку нехай хоча б під час несвідомої діяльності психіки і бути частиною того великого, вічного, всемогутнього часу. «Це виражається у тенденції нехтувати сучасним, тим, що називається історичний момент. Цей страх перед історичним часом разом з неусвідомленим бажанням литися зі славетним, цілісним часом у сучасних людей виражається через іноді відчайдушну спробу розірвати однорідність часу, щоб вийти з фізичного життя і повернутись в інший час, якісно відмінний від того, який вичерпуючись сам, створює їхню власну історію» [3, с. 134].

Категорії простору і часу в міфі та снах втрачають своє значення. Мірча Еліаде говорить про те, що категорії простору і часу змінюються у снах до певної міри так само, як скасовується простір і час у міфах. «Міф завжди належить до подій минулого, але справжнє значення міфу витікає з того, що події, які згодом відбулися в якийсь проміжок часу, утворюють ще й постійну структуру. І вона одночасно належить до минулого, теперішнього і майбутнього» [4, с.198]. У процесі сну ми спостерігаємо певну аморфність часово-просторових категорій, оскільки відбувається відкриття міжсвітового і міжпросторового кордону: людина подорожує у часі, переживає наново якісь події, що вже відбулися, відвідує інший світ, спілкується з померлими, святими. Отже, структура як сну, так і міфу є історична і позаісторична водночас. Бачимо, що «сновидіння та інші процеси несвідомого мають наче «релігійну ауру»; їхні структури можна не тільки порівняти зі структурами міфології, але й відчуття, пережиті певними частинами несвідомого, з точки зору фахівця з глибинної психології можна було б наблизити до відчуття священного» [3, с.123].

Стосовно структури, то Леві-Строс у своїй праці «Структурна антропологія» (1958) зазначає, що суть міфу не в окремих елементах, а в способі поєднання цих елементів. До того ж «справжні складові одиниці міфу становлять не поодинокі відносини, а «пакети» відносин, і лише завдяки комбінаціям цих «пакетів» складові частини набувають функціональної значущості» [4, с. 201]. Йдеться про те, що різні спільноти мають міфи, з однаковими сюжетами, ці різні, на перший погляд, історії є насправді варіантами одного й того ж міфу (як приклад, уявлення про «небесні сходи»). Маємо численну кількість снотлумачень в основі яких простежується подібний міфологічний зв'язок. Один з таких прикладів наводить фольклористка Інна Головаха у статті під назвою «Сни: провісник майбутнього чи згадка про минуле», де переказано сон, у якому оповідачка бачила сходи, «що йдуть до самого

неба, по яких почала підійматися, за нею по цих самих сходах підіймався сусід (який у реальному житті хворів і вже не сподівався одужати). Коли піднялися вони нагору, то зрозуміли, що потрапили на той світ, де їх зупинив голос, який сказав, що для них ще рано приходити сюди, що мають повернутися на землю. Розтлумачила вона цей сон як знак того, що її сусід не помре від хвороби, а невдовзі одужає. З подальшого переказу стає відомим, що, як тільки вона переказала сон хворому, він і справді одужав» [2, с.197].

Мірча Еліаде підтверджує, що в різних контекстах - сновидіннях, ритуалах, екстазах, міфології – присутні значення, які взаємодоповнюють одне одного і разом з тим близькі за структурою, їх можна вибудувати в pattern. Більше того: все, що розповідає нам такий pattern у своєрідному закодованому посланні, можна розшифрувати лише після того, як ми «розкодуємо» одне за одним окремі значення в їхніх власних системах координат, а потім зберемо їх в єдине ціле, бо кожен символізм «складає систему», і цю систему можна розглянути по-справжньому збагнути, лише, якщо розглянути всі окремі випадки її застосування [3 с. 211]. Мірча Еліаде вдалося показати, що між всесвітами сновидінь і міфології існує зв'язок, так само як існує подібність між постатями та подіями міфів і персонажами та подіями снів.

Символіка сновидінь свого часу зацікавила учня З. Фрейда – Еріха Фромма, який є автором книги «Забута мова: вступ в науку розуміння слів, казок і міфів», ідеї цього американського філософа, що безпосередньо стосується фольклористики, проаналізував український дослідник Станіслав Росовецький у підручнику «Український фольклор в теоретичному висвітленні»: «Ідеться про концепцію «мови символів», або «єдиної загальної мови, створеної людством, котру люди забули раніше, ніж вона спромоглася стати універсальною» [5, с. 148]. Е. Фромм говорить про те, що мова символів – це мова іншої країни, якою має володіти кожен. Вміння розуміти цю мову дозволяє доторкнутись до одного з найважливіших джерел мудрості – міфу, доторкнутись до глибинних рівнів нашої власної особистості. Це те, що допомагає нам проникнути в специфічний людський пласт духовного життя, загального для всього людства як по змісту, так і по формі [7,с.5].

Ці спостереження Мірчі Еліаде, Леві-Строса, Еріха Фромма, ми використовуємо у нашому спеціальному дослідженні про український снотлумачний наратив. Багатий матеріал для цих спостережень дають відповіді на «Програму» К. Грушевської, де ми бачимо традиційну символіку снів, яка безпосередньо передана носіями народної традиції, і в якій простежується зв'язок з міфологічними джерелами. Як приклад, вище згаданий мотив «підіймання, піднесення чи політ душі». Сходження – це один з процесів, що маркує перехід з одного світу в інший. «Онтологічна мутація відбувається лише через ритуал переходу: справді, в традиційних суспільствах народження, ініціація, статева зрілість, одруження, смерть є ритуалом переходу» [3, с.209]. Маємо такі тлумачення оповідачів: «На гору лізти, то придвiщення трудности, - що ти думаєш робити; а як вилізеш, то – вже добре» [1, арк121]. Наступний респондент так описувала свою зустріч з майбутнім чоловіком: «Хоч-же жадного коня я не бачила. Він бере мене

за руку й підвів до урвища, - гора сторч, як обрізана, а коло неї стоїть висока драбина. Побралися ми за руки й лізимо цією драбиною на гору. І так тяжко лізти, що я мало не впала. Він мене тримає за руку! - Всилу ми виграбались... А там - залізнична колія – рівна... З одного боку й з другого боку – ліс. Взявшись за руки, ми пішли межі рельсів у далечінь. Здибавшись з своїм сучасним мужем після того сну, кажу я йому за той сон. А він каже:- «Глядіть, щоб не завязалося з нами!...». Отже, того-ж року, 12 Листопаду я віддалася за нього. Сама я так розуміла той сон: «кінь» (якого я не бачила у ві сні) розмова за якусь брехню (він розповідав мені про своє минуле життя); «Луч», «Снопи», «Трава» - балачка про сватання; «драбина» - разом лізти нею на гору та ще на прикру – спочатку буде тяжке життя. А вибралися на рівну колію та ще й ліс з обох боків – чужина й добре життя» [1,арк93]. Як бачимо, цей межовий момент, що відбувається у процесі сходження, як в міфах, так і в снах символізує перехід з одного стану в інший, зміну, рух.

Отже, вивчення функцій, символізму, зв'язків між структурами міфів і сновидінь показали, що ці два світи будучи такими подібними, залишаються кожен в своїй системі координат. Але науковий інтерес до цієї проблемине згасає, оскільки ми маємо чимало недосліджених тем для студіювання.

Література

1. Архівні наукові фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Фонд 15, од. збереження 713.
2. Головаха І. Фольклорна традиція та процес переказу й тлумачення слів її носіями. // Українська народна творчість у поняттях міждисциплінарної термінології.- К., 1962. С.311-316.
- 3.Еліаде М. Міфи, сновидіння і містерії /Пер. з фр.Галина Кьорян // Мефістотель і андрогін. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. -591с.
- 4.Леві-Строс К. Структурна антропология/ Пер. з фр. З.Борисюк. – К.: Основи, 1997. -387с.
- 5.Росовецький С. Український фольклор у теоретичному висвітленні: Підручник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 623 с.
6. Сны и видения в славянской и еврейской культурной традиции. Сб. ст. – Академическая серия. – Вып. 19. – М.: 2006.- 224 с.
- 7.ФроммЭ. Забытый язык: введение в науку понимания снов, сказок и мифов. Луганск: БГ-ПРЕСС, 2012. – 192с.
- 8.Херсонский Б. Зигмунд Фрейд. Атобиография бессознательного // Фрейд З. Толкования сновидений / подготовил Б.Г Херсонский. – К.,1991. – 327 с.
9. Элиаде М. Ностальгия по истокам. – М.: Институт общегууманитарных исследований. 2006. – 321 с.

УДК:903.2:261.2(477) «10/12»

Ольга Стрельник

Символ проквітлого хреста на підвісках давньоруського часу

Проаналізовано цікаву групу предметів християнського культу XII – XIII ст.